

חפירות ול-עלי (ח' ש"ך עלי)

בהנהלת משה פראוסניץ

האחר נמצא על מדרגה מעל נחל יבנאל והירדן, בחחומי אדמות קבוץ אלומות. הוא נתגלה על-ידי שני חברי הקבוץ ובמשך שנים רבות נשמר על-ידי הח' יואל פרוג' יניץ, שלקט בו אוסף כלי-צור עשיר ומעניין מאד. במשך ארבע עונות חפירה - 1955 - 1959 - נחשפו על-ידי אגף העתיקות למעלה מ-1000 ממ"ר, בשלושה שטחים שונים.

בשתי העונות הראשונות - 1955 - 1956 - נחשף בית גדול בשלמותו, שכונה בשם החוה החקלאית, והוחל בחשיפתו של מבנה גדול וקדום יותר. החוה החקלאית, על שלשה שלביה, שיכת לראשית התקופה הכאלקוליתית. בתוך השכבה העליונה, שכסתה את החוה והיתה הרוסה לחלוטין, נמצאו כלים הידועים מחפירות ג'אסול; אולם המכלול הג'אסולי לא היה שלם וחלק חשוב מן המוצרים הקרמיים נעדרו - למשל לא נתגלו שם בזיכים אך נמצאו מחבצות וכלי מקטרת. שני השלבים התחתונים של היישוב הכאלקוליתי כללו מוצרי קרמיקה, שקושטו על-ידי מירוק אדום או שחור, חיפוי אדום ופסים אדומים ולבנים. בין כלי-הצור מחבלטים מגרדים יפים, ראשי חץ בעלי עוקץ ועוד.

בעונה האחרונה נחשפו בשכבות העליונות מבנים בעלי ארבעה קירות ישרים, שדמו לחוה החקלאית. סמוך לאחת מפנינותיו של כל מבנה נחשפו ממגורות עמוקות, שהשתמרו יפה, ועל רצפתן - אבנים שטוחות וחלקות שהיו מוקפות באבנים ארוכות וניצבות. בזמן התקנת הממגורות, שעומקן מגיע כדי 1.20 מ' ומעלה, עורבבו והופרעו מאוד השכבות הקדומות. כן התברר, שמספר הבורות, שהותקנו למטרות אחרות, היה גדול, והבעיה העיקרית של החופרים בעונה זו היתה על כן: לאתר אותם שטחים, שלא הופרעו על-ידי מתקני הממגורות והבורות. מעניין לציין, שריבוי בורות האחסון הולם את העליה בניצול שטחי האיזור, הבניינים ושאר סימניו של יישוב אנושי. אפשר לקבוע, שהיישוב הניאוליתי - קרמי חופס, בגבולות החפירה הקיימת, כ-50% משטח היישוב הכאלקוליתי ואילו היישוב הניאוליתי-קדם-קרמי רק 15% מן השטח הנ"ל.

נוסף לממגורות ולבורות כלל המבנה הכאלקוליתי חצר מרוצפת בחלוקי נחל, ויחידה שניה מרוצפת בטיץ. רצפת הטיץ ומכלול הממצאים נותנים מקום לסברה, כי המקום שימש כחדר פנימי. ראייה נוספת - בשטח החצר נמצאו מוקדים וכלי עבודה גדולים, כמו אבני טחינה.

בתוך השכבות העליונות, שנחשפו השנה, נמצאה מערכת מעניינת של כלי מקטרת ומכתשים, עשויים בזלח וקרמיקה, המעידה על המשך מסורת והתפתחות חדשה של צורות כלים, תוך העדפת השימוש בחומר פלאסטי, היינוז - קראמיקה, על האבן.

שטח החפירה של המבנה הגדול בשכבה II, שקדם לחוה החקלאית בשכבות Ia, Ib, Ic, הותרע על 140 ממ"ר. מן הראוי להזכיר את הקרמיקה, שקושטה בפסים אדומים או חומים ממורקים היטב יחד עם פסים מקבילים של חריטות, דקירות וסריקה ללא צבע. קרמיקה זו ידועה מחפירות גבל ומן השכבות הניאוליתיות הקדומות בסוריה ובלבנון. צורת הקשוט זהה עם זו המופיעה על כלים קרמיים מן התרבות הירמוכית, אולם בין מאות החרסים מטיפוס זה שנתגלו בתל-עלי אין אף אחד, שקושט בדיוק באותו דגם האידרה.

בעונה של 1957 נמצאו בשכבות III, IV, מתחל למפלס הבית הגדול, שתי קבורות ובהן שלדים. האחד היה מונח על רצפת טיץ מעורבת בחלוקי נחל, כשהוא שוכב כפוף על צידו -

גבו כלפי מערב ורגליו למזרח. לא נמצאו שום שרידים של גולגולת. בקרבת הקבורות נמצאו: להבי משור ומגל; גרזנים; להבי כידון וראשי חצים וביניהם - ראשי חץ בעלי כנפים ותקע. טיפוסי הכלים אופייניים לתקופה הניאוליתית הקדם-קרמית המאוחרת. בתוך הקבורה נמצאו: גרזן בזלת יפה מאוד; מקדח עצם מלוטש; קופיץ צור ולהבים. בקרבת מקום נתגלו סימני שריפה ומעט פיח וכן עצמות שבורות ושיניים של בעלי-חיים.

השלד השני, שנמצא בשכבה IV כשגם הוא חסר גולגולת, היה מונח בריבוע הסמוך לקבורה הראשונה. גם הוא היה מונח על אדמת טין כבושה מעורבת בחלוקי נחל, כשגופו כלפי מערב ורגליו למזרח. לידו נמצא מוקד ובמרכז האפר - אבן קטנה ובאמצעיתה חור גדול. ממכלול כלי הצור שנמצאו בקבורה ראויים לציון מיוחד: להבונים קטנים; להבון אובסידיאן; להבי משור או מגל משוננים. חשוב לציון, כי האחרונים כללו אך ורק להבים בעלי צלע חדה נוסף על הצלע המשוננת ואילו הטיפוס של להבים בעלי קצה כהה נעדר לחלוטין.

מתוך סקר האיזור נתברר, שהממצאים שנחגלו בשטחי הבריכות, ובעיקר בחורשת הזיתים, הסמוכים לשטח החפירה, שייכים לאותו מכלול חומרי וכלכלי, שנמצא בקבורות.

בעונה האחרונה הגענו גם לשלבי הבנייה התחתונים, היינו - לשכבה IV ונמצאו שתי יחידות של מבנים (כבר לפני שנים, כאשר הדחפורים חפרו את הבריכות, ניתן היה לראות מבנים מוגדרים וקטנים, שנמצאו במרחקים שונים, שהגיעו לעתים לעשרות מטרים): האחד עגול ובנוי מרבדים של חלוקי נחל, ששוקעו באדמה עקרה - אדמת טין. החרשמנו כי הוא שימש כבמה גבוהה, או יסוד גבוה לביית מעוגל. רבדי חלוקי הנחל הונחו, כנראה, במסרה לייצור בסיס יבש וחזק למבנה, אשר נבנה על אדמת טין, שסבלה מרטיבות כתוצאה ממי תהום. כן נמצאו יסודות קירותיו של מבנה מלבני, שנבנה גם הוא על אדמת טין עקרה. גם כאן נחשפו כליים מאותם הטיפוסים המאפיינים את התרבות הקדם-קרמית המאוחרת, אולם השימוש הנפוץ באבן בזלת, כחומר גלם להתקנת כליים קטנים וגדולים, נותן אופי מיוחד לממצאים אלה. מן הראוי לציון כאן, שהכלים הגדולים, שהוחקצו מאבן בזלת ושדוגמתם נמצאו בחפירות יריחו ונחל אורן, יצאו מכלל שימוש לכל המאוחר בשכבה III, שהיא השלב הניאוליתי-קרמי, ובמקומם מופיעה מערכת חדשה של כלי עבודה גדולים. נוכחנו, שהשכבה התחתונה מונחת על טין, כלומר על אדמה ששקעה בתנאי רטיבות, גאות מים וביצות.

כל היישובים, שנחגלו בטרסה של תל-עלי ובחורשת הזיתים, הוקמו בקרבת קו הגובה 200-. מספרם הרב של משקלות הדייג וכלי האבן הכבדים העשויים בזלת, שאינם ניתנים לטלטול, מעידים, כי לפנינו יישוב קבע, שהוקם בקרבת הירדן ונחל יבנאל, ואשר חושביו נהנו כל ימות השנה מקרבת המים ומאפשרויות הדייג.